

LUNDS
UNIVERSITET

Resursstarka mammor och osynliga pappor

- *en diskursanalys av synen på föräldraskap och familjebildning i svensk lagstiftning om assisterad befruktning*

Författare: Lova Malmstedt och Sara Stjernlöf
Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp
Vårterminen 2016
Handledare: Mimmi Barmark
Lunds universitet
Sociologiska institutionen

Abstrakt

Författare: Lova Malmstedt och Sara Stjernlöf

Titel: Resursstarka mammor och osynliga pappor - *en diskursanalys av synen på föräldraskap och familjebildning i svensk lagstiftning om assisterad befruktning*

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Handledare: Mimmi Barmark

Sociologiska institutionen, vårterminen 2016

I den här uppsatsen lyfts synen på föräldraskap och familjebildning i det samtida Sverige. Med fokus på den nya lagstiftningen om assisterad befruktning för ensamstående syftar uppsatsen till att klarlägga rådande normer kring moderskap, faderskap och familjepraktiker. Vidare utforskas på vilket sätt lagstiftningen är del i samhällets förändrade syn på familjebildning. Studien är en diskursanalys av en riksdagsdebatt samt ett delbetänkande från Statens offentliga utredningar. Metoden är således nära anknuten till det teoretiska angreppssättet, som grundar sig i diskursteori, familjesociologi och feministisk teori. Analysen är gjord utifrån en socialkonstruktivistisk och poststrukturalistisk förståelse. Tre diskurser framträder framför allt i materialet; en *kärnfamiljdiskurs*, en *postnukleär diskurs* och en *genetisk diskurs*. Diskurserna gör anspråk på olika betydelsefixeringar av framträdande begrepp inom området, så som barnets bästa, en god förälder och familj. De slutsatser som dras är dels att den genetiska diskursen dominerar debatten, dels att tvåsamhetsnormen i samhället är fortsatt stark, samt att den sociala förändring som lagstiftningen är en del av endast utmanar normer på en ytlig nivå.

Nyckelord: *Föräldraskap, Familjebildning, Familjesociologi, Assisterad befruktning, Genetisk diskurs, Tvåsamhetsnorm*

1. INLEDNING	1
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	2
1.2 AVGRÄNSNINGAR	2
1.3 DISPOSITION	3
2. BAKGRUND	4
2.1 OMRÅDESRELATERADE BEGREPP	4
2.2 LAGSTIFTNING OM ASSISTERAD BEFRUKTNING	4
3. TIDIGARE FORSKNING	5
3.1 DEN MODERNA SYNEN PÅ FAMILJEN	5
3.2 FÖRÄNDRAD SYN PÅ FÖRÄLDRASKAP	5
3.3 ASSISTERAD BEFRUKTNING OCH FÖRÄLDRASKAP	6
4. TEORI	7
4.1 TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	7
4.2 SLÄKTSKAP OCH GENER	8
4.3 KÄRNFAMILJEN	8
4.4 BARNCENTRERING	9
4.5 FÖRÄLDRASKAP	9
4.6 FADERSKAP	9
4.7 ENSAMSTÅENDE MAMMOR	10
4.8 HETERONORMATIVITET OCH TVÅSAMHET INOM SOCIOLOGIN	10
4.9 SAMHÄLLELIG FÖRÄNDRING	10
5. METOD	11
5.1 METODOLOGISK UTGÅNGSPUNKT	11
5.1.1 DISKURS	11
5.2 DISKURSTEORI	11
5.2.1 DISKURSTEORETISKA BEGREPP	12
5.2.2 DET SOCIALA OCH DET POLITISKA	12
5.3 KRITISK DISKURSANALYS	13
5.4 EMPIRI	14
5.5 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	15
5.5.1 ANALYTISK STRATEGI	16
5.6 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	16
6. ANALYS	16

6.1 BARNETS BÄSTA	16
6.1.1 FIXERINGSANSPRÅK I RIKSDAGSDEBATTEN	17
6.1.2 ETT UNDANTAG	18
6.1.3 STRYKA BARNKONVENTIONEN MEDHÅRS	19
6.2 GENETISK DISKURS	20
6.2.1 GENER ÄR TJOCKARE ÄN VATTEN	20
6.2.2 DEN GENETISKA FADERN	21
6.2.3 GENERNAS HEGEMONI	22
6.3 EN GOD FÖRÄLDER	23
6.3.1 DEN ENSAMMA FÖRÄLDERNS (O)TILLRÄCKLIGHET	23
6.3.2 EN RESURSSTARK KVINNA	25
6.3.3 VEM ÄR FÖRÄLDER?	26
6.4 TVÅSAMHETS NORMEN	27
6.4.1 TVÅSAMHET SOM ARKETYP	27
6.4.2 DEN ROMANTISKA RELATIONEN	28
6.4.3 DYADENS DYGD	29
7. AVSLUTANDE DISKUSSION	30
<hr/>	
7.1 FAMILJÄRA FIXERINGSANSPRÅK	30
7.2 SOCIAL FÖRÄNDRING	32
7.3 EN FRÅGA VÄRD ATT FÖLJA	32
REFERENSER	34
<hr/>	
EMPIRISKT MATERIAL	34
BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING	34
TEORI	34
METOD	35

1. Inledning

Från och med den 1 april 2016 är det lagligt med assisterad befruktning för ensamstående kvinnor i Sverige. Ett aprilskämt? Givetvis inte. Innan den slutgiltiga omröstningen i januari 2016 har en lång process av förslag, utredningar och debatter pågått. För vissa är beslutet efterlängtat av personliga skäl och många ser lagändringen som ett tecken på ökad jämställdhet i samhället, stärkt frihet för individen och ett erkännande av alternativa familjekonstellationer. Men skeptikerna anser att lagen strider mot barnets bästa - rätten till två föräldrar. I debatten står pluralistiska familjebilder och föräldraskap i fokus. Efter fem decennier av feministisk och politisk kamp, som syftat till att skapa deltagande fäder och erkänna homosexuellas rätt att bilda familj, tycks samhällets syn på föräldraskap ha moderniserats avsevärt. Men vilka bilder av föräldraskap och familjeideal syns i aktuella familjepolitiska debatter, såsom den om assisterad befruktning för ensamstående?

Då lagen hade röstats igenom och vi sinsemellan diskuterade de argument som använts märkte vi snabbt frågans komplexitet. Ingen av oss hade en färdigt formad åsikt om Riksdagens beslut och vi insåg att det fanns många aspekter att djupdyka i. Vårt intresse för familjesociologi väcktes redan under vår b-uppsats, i vilken vi studerade arbetsdelningen i hemmet bland heterosexuella par med och utan barn. Förhoppningen är att den här uppsatsen ytterligare kan bidra med kunskap om vilka bilder och föreställningar om familjen och föräldraskapet som finns, produceras och reproduceras i dagens samhälle.

Vår uppsats består av en diskursanalys av den debatt som fördes i Riksdagen då lagförslaget röstades igenom samt det delbetänkande från Statens offentliga utredningar som ligger till grund för hur den nya lagen utformats. Vår analytiska utgångspunkt är att hur lagar stiftas speglar samhällets syn på den aktuella företeelsen och vice versa. Det är inte i första hand lagens innebörd som är av intresse, utan hur begrepp brukas och definieras. Genom att studera hur riksdagspolitikerna och utredarna förhåller sig till ord som *familj*, *föräldraskap*, *moderskap* och *faderskap* och vilka relationer som fastslås mellan begreppen hoppas vi kunna dra slutsatser kring generella familjepolitiska tendenser i vårt samtida Sverige. Det empiriska material vi arbetar utifrån är nytt och har ännu inte studerats utifrån ett familjesociologiskt perspektiv. Dessa faktorer gör vår analys till ett aktuellt bidrag inom det sociologiska kunskapsfältet.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det vi är ute efter är att ge en bild av hur föräldraskap och familjebildning konstruerats i diskussionen kring assisterad befruktning för ensamstående. Vårt syfte är att reda ut vilka normer kring moderskap och faderskap som det politiska resonemanget medför att producera och reproducera, samt vad som framställs som en önskvärd familjekonstellation. Således lyder våra frågeställningar;

Hur framställs föräldraskap och familjebildning i den samtida svenska debatten kring assisterad befruktning för ensamstående? Vilka föreställningar om faderskapet, moderskapet och den ideala familjekonstellationen produceras och reproduceras?

Vilka sociala förändringar, av normer kring familjepraktiker och föräldraskap, är den nya lagstiftningen del i?

1.2 Avgränsningar

Syftet med uppsatsen är inte att utreda huruvida lagen är “bra” eller “dålig”. Vi lägger inte heller större vikt vid vilka argument som har lyfts för och emot. Däremot granskar vi kritiskt de diskurser som varit inflytelserika då argumentationen förts. Vi har inte valt att analysera eller belysa de olika partiernas hållning i frågan, då inte heller det är relevant för att nå vårt syfte. Uppsatsens fokus ligger snarare på att ge en helhetsbild av vilka perspektiv på föräldraskap och familjeliv som dominerar i samhället. Inte hur och varför olika uppfattningar skiljer sig från varandra. Då egennamn nämns i riksdagsdebatten har vi valt att ersätta dessa med ett X, då det saknar relevans *vem* som säger vad och riktat till vem.

Flertalet andra teman tangerar frågan om assisterad befruktning för ensamstående kvinnor, exempelvis surrogatmödraskap och adoption. Då alla individers rätt att skaffa barn framhävts blir dessa frågor särskilt viktiga, eftersom metoderna är de enda som ensamstående män och manliga homosexuella par har att nyttja. Om kvinnor har rätt att insemineras som ensamstående och i en lesbisk relation kan det anses orättvist att män inte får lagstadgad rätt till barn. Frågan om surrogatmödraskap innehåller dock flera problematiska faktorer som en bör ta ställning till, gällande kvinnokroppens exploatering och risk att bli handelsvara. Därmed anser vi att den frågan rymmer en större etisk problematik än frågan om assisterad befruktning. Då vi ämnar

undersöka hur dagens bild av föräldraskap och familj reproduceras i den offentliga debatten finner vi därför att en analys av debatten om surrogatmödraskap inte är det mest relevanta materialet för vårt syfte. Därmed inte sagt att det inte är en intressant och relevant fråga, värd att studera.

En ytterligare avgränsning vi gör är att vi håller oss till en svensk kontext. Liknande lagar har tidigare stiftats, och assisterad befruktning för ensamstående kvinnor har utförts, i ett flertal andra länder. Det som nu är unikt för Sverige är att lagändringen är ny, vilket möjliggör en studie av det familjepolitiska läget under en sådan förändring. En jämförelse mellan olika länder hade självklart varit intressant, men med studiens omfång i åtanke valde vi att avgränsa oss till den samhällsliga kontext vi själva befinner oss i.

1.3 Disposition

Till att börja med, i avsnittet *Bakgrund*, placerar vi uppsatsen i dess kontext. Vi redogör för vad lagen innebär, dess historiska bakgrund samt reder ut centrala begrepp. Därefter presenterar vi den närliggande forskningen till vår studie, under rubriken *Tidigare forskning*. Avsnittet består dels i samhällsvetenskaplig forskning som gjorts på ämnet assisterad befruktning, och dels i familjepolitisk forskning. I avsnittet *Teori* presenterar vi vår teoretiska utgångspunkt och lyfter familjesociologiska begrepp som är centrala för studien. Vår diskursteoretiska ram dyker inte upp förrän i nästföljande avsnitt, *Metod*, där vi efter en presentation av centrala delar från diskursteorin presenterar vårt diskursanalytiska angreppssätt. Vidare går vi igenom vår empiri och analytiska strategi för att sedan diskutera etiska överväganden. Efter den metodologiska genomgången följer avsnittet *Analys*. Där presenteras vår diskursanalys av det empiriska materialet, studiens resultat, under huvudrubrikerna; *Barnets bästa*, *Genetisk diskurs*, *En god förälder* samt *Tvåsamhetsnormen*. Analysens resultat sammanfattas och diskuteras sedermera i avsnittet *Avslutande diskussion*, som även innefattar förslag på hur studien kan tas vidare.

2. Bakgrund

2.1 Områdesrelaterade begrepp

I uppsatsen kommer vi att genomgående använda utredningens definitioner av följande områdesrelaterade begrepp:

Assisterad befruktning är ett samlingsnamn på metoder för behandling av ofrivillig barnlöshet, och innebär en befruktning där spermier eller ägg hanteras utanför kroppen (SOU 2014:29, s. 21).

IVF är förkortning för "In vitro fertilisering", vilket är en metod för assisterad befruktning som innebär att ett ägg befruktas utanför kroppen och sedan förs in i livmodern (SOU 2014:29, s. 22). I uppsatsen kommer vi använda begreppet *IVF-barn*, som således syftar till barn som kommit till genom denna metod.

2.2 Lagstiftning om assisterad befruktning

Carolina Jonsson Malm (2011) ger i sin avhandling *Att plantera ett barn* en historisk bakgrund till svensk lagstiftning kring assisterad befruktning. Den första utredningen om assisterad befruktning gjordes på 50-talet. Utredningen ledde inte till en lagstiftning, med argumentet att en sådan skulle beröra för få. Därefter dröjde det till 1981 innan nästa utredning tillsattes. Denna ledde till Sveriges första lag om inseminering 1984, vilken tillät assisterad befruktning för heterosexuella par i äktenskapsliknande relationer. Fem år senare ändrades lagen och lesbiska par fick samma rättighet. (Jonsson Malm, 2011)

Upptakten till den aktuella lagändringen har varit lång. Redan 2012 beslutade Riksdagen att vidareföra socialutskottets förslag om att regeringen bör tillsätta en utredning. Delbetänkandet *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor*, SOU 2014:29, vilket ligger till grund för lagen, lämnades in våren 2014 (Riksdagens hemsida, 2016). I januari 2016 röstade Riksdagen ja till förslaget om att ge ensamstående kvinnor möjlighet till assisterad befruktning. Lagen innebär att den ensamstående som genomför en insemination eller befruktning utanför kroppen blir barnets enda juridiska förälder. Innan processen påbörjas avgör läkare huruvida kvinnans medicinska, psykologiska och sociala förutsättningar är lämpliga. Vad gäller donator får kvinnan föreslå en för henne känd person, men det är i slutändan upp till läkaren att avgöra om ett sådant arrangemang är lämpligt (Riksdagens hemsida, 2016).

3. Tidigare forskning

3.1 Den moderna synen på familjen

Den medicinteknologiska utveckling som möjliggör familjebildningar alternativa från den traditionella, genetiska, heterosexuella kärnfamiljen är en bidragande faktor till vår samtida syn på familjen. I *Guldägget* (1997) argumenterar Susanne Lundin för att möjligheten till konstgjord befruktning vävt samman tankar om att familje- och föräldraskap är ödesbestämt med tankar om att det är något som kan planeras (Lundin, 1997). Lundin (1997) menar att en av grunderna till varför konstgjord befruktning utvecklats som en behandling är det demokratiska antagandet om ”individens rätt att bilda familj”, idén att individen själv har rätt att välja hur hen organiserar sitt liv (ibid: s. 48). Det är tankar som både ligger till grund för och går igen i den nya lagstiftningen om assisterad befruktning. Jonsson Malm (2011) observerar hur synen på familjen förändras under 2000-talet. Tidigare dominerade bilden av att begreppet *familj* var liktydigt med den klassiska kärnfamiljen. Något som nu ifrågasätts inom familjepolitiken. Det talas istället om *postbiologiska* och *postnukleära* familjer, vilket innebär allt utanför den klassiska kärnfamiljen - såsom ensamstående föräldrar med barn, särbofamiljer, styvfamiljer, regnbågsfamiljer och barnlösa (Jonsson Malm, 2011, s. 56).

3.2 Förändrad syn på föräldraskap

Politiska insatser mot den ojämna relationen mellan mannen och kvinnan som far och mor är det centrala temat i Thomas Johanssons och Roger Klinths bok *Nya svenska fäder* (2010). Fokus ligger på den nya papparollen och det svenska faderskapet, i såväl politiska visioner som den levda verkligheten. Författarna analyserar reklamkampanjer framtagna av Försäkringskassan, mellan 1976 och 2006, som har målsättningen att förändra mäns attityder till föräldraledighet (Johansson och Klinth, 2010). Johansson och Klinth understryker det problematiska i flexibiliteten och handlingsutrymmet som ges männen, men aldrig uttalat till kvinnorna. Att ta ut föräldraledighet görs till en *möjlighet* för fäder, inte en skyldighet. Papparollen blir således något som männen konsumerar, snarare än producerar (Ibid: s. 94). I 2000-talets kampanjer blev pappaledigheten mer av en självklar del i mannens föräldraskap och något som barnen har rätt att förvänta sig. Istället för att betona faderskapet betonas det delade *föräldraskapet* och *barnet* träder fram som en aktör med krav (ibid: s. 102-103).

3.3 Assisterad befruktning och föräldraskap

Barnets entré som aktör och kravställare inom familjepolitiken under de senare åren är något som även framträder både i Jonsson Malms avhandling (2011) och Angelica Elljungs och Sofie Johnssons kandidatuppsats *Barns rätt till föräldrar eller föräldrars rätt till barn?* (2013). Jonsson Malm (2011) undersöker, med hjälp av diskursanalys, normer kring begrepp som *släkt*, *familj* och *svensk reproduktionspolitik*. Avhandlingen blir därmed en god språngbräda för vår forskning, då den belyser synen på föräldraskap och familjebildning i *tidigare* utredningar och lagstiftningar, ur ett diskursperspektiv.

Jonsson Malm (2011) pekar på den förändring av fokus som skett mellan den tidigaste och den senaste utredningen. Det som till en början varit en moderskapscentrerad politik har, via den förändrade synen på faderskapet, i stället blivit en fråga om barnets bästa. I 80-talets utredningar låg barnets rätt till två föräldrar i fokus. Hittills hade den dominerade synen på begreppet familj varit liktydig med bilden av en kärnfamilj. Detta ifrågasattes och en förändring framträder i utredningarna från 2000-talet, där det som ovan nämnt talas om postbiologiska och postnukleära familjer. Ändå utstrålar även dessa senare utredningar en stark tvåsamhetsnorm. (Jonsson Malm, 2011)

Elljungs och Johanssons uppsats (2013) är en argumentationsanalys av riksdagsprotokoll från den debatt som hölls om ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning den 29 mars 2012. Alltså den debatt som föregick utredningen och debatten som utgör vår empiri. Elljung och Johnsson (2013) studerar normer om föräldraskap och familj, men med fokus på de olika argument som framförs. Vi eftersträvar en mer holistisk syn på hur det talas om föräldraskap och familjebildning - vilka diskurser som är stridande och dominerande. I sin analys kommer Elljung och Johnsson (2013) fram till att det råder konsensus om dels barnets rätt till kunskap om sitt genetiska ursprung och dels att viljan att reproducera sig är naturlig och allmängiltig - för kvinnor. De finner även att teserna om barnets rätt till föräldrar och föräldrarnas rätt till barn står i kontrast till varandra. Om barnet har rätt till två föräldrar är det inte förenligt med en lag som tillåter assisterad befruktning för ensamstående (Elljung och Johnsson 2013).

Vi ser till stor del vår uppsats som vidare forskning av det såväl Elljung och Johnsson som Jonsson Malm studerat. Vårt empiriska material är däremot nytt och studeras i en kontext där lagändringen om assisterad befruktning för ensamstående är en realitet. Därmed kan vi, med

hjälp av dessa tidigare studier, analysera den sociala förändring som varit upptakt till den nuvarande svenska familjepolitiken.

4. Teori

4.1 Teoretisk utgångspunkt

För att uppnå vårt syfte, alltså reda ut hur föreställningar kring föräldraskap och familjebildning produceras och reproduceras i vårt empiriska material, använder vi oss av en begreppsapparat grundad i familjesociologisk och feministisk teoribildning. Den familjesociologiska teorin ger oss begreppsmässiga verktyg för att genomskåda och förklara språkbruket i vår empiri, samt hjälper oss att åskådliggöra de strukturer som finns i familjepraktiker inom den privata och politiska sfären. Med hjälp av de feministiska teorierna kan vi avslöja maktförhållandena i språkbruk och sociala praktiker.

Vi tar även hjälp av diskursteorins föreställningar och begrepp. Vår teorianvändning är således nära knuten till vårt metodologiska angreppssätt. Diskursteorin redogörs därför inte i det här avsnittet, utan i anslutning till metoden. Den epistemologiska utgångspunkten för uppsatsen är poststrukturalistisk, och vi ämnar analysera empirin ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. I vår studie utgår vi från familjesociologen David Morgans begrepp *familjepraktiker*. Morgan (2011) menar att *familj* som substantiv inte täcker in alla positioner och roller som tas i familjen. Vidare menar han att ordet inte heller tydliggör hur familjekonstellationer förändras - såväl i görande stund som historiskt sett. Begreppet familj bär även på normativa föreställningar och krafter som exkluderar homosexuella, barnlösa och ensamstående (Morgan, 2011). Den normativa familjen är, enligt Morgan (2011, s. 50), snarare en ideologisk konstruktion än en spegling av det levda livet och bär på uppfattningar om att det krävs barn och en heterosexuell relation för att definieras som familj. Genom att lägga till ordet *praktik(er)* till familjebegreppet söker Morgan (2011) markera att familj är något som skapas konstant, snarare än att existera fritt och med en tydlig definition. Vi *är* alltså inte bara familjer, inte heller mödrar eller fäder, utan vi *gör* familj, moderskap och faderskap genom interaktion och handling.

Nedan följer en beskrivning av de sociologiska och feministiska begrepp och perspektiv som är användbara för vår analys.

4.2 Släktskap och gener

I artikeln *Bringing Kinship into Being: Connectedness, Donor Conception and Lesbian Parenthood* (2014) resonerar Petra Nordquist kring idén om att *släktskap* är en relation som är formbar och föränderlig till karaktären. Nordquist (2014, s. 280) menar att vi måste förstå släktskap som en diskurs och relation som har stark kapacitet att omvandlas till olika former - såväl över en begränsad tidsperiod som historiskt. Enligt Gayle Rubin (1975, s. 169) är släktskap inte alltid logiskt i förhållande till biologi och genetik, utan ett system av kategorier och positioner, med varierande status. Dessa positioner och relationerna dem emellan har sett olika ut historiskt och kulturellt. Varje samhälle har sitt sätt att organisera reproduktion, produktion och ekonomi, element som är nära sammanflätade och formar varandra (Rubin, 1975). Rubin (1975, s. 207) menar att släktskap och äktenskap alltid är del av det sociala systemet i stort, knutet till ekonomiska och politiska arrangemang. Vidare hävdar hon att släktskapssystem vilar på äktenskapet och att män och kvinnor därför konstruerats till två vitt skilda, kompletterande, kategorier. Bilden av kompletteringens nödvändighet är ett institutionaliserat verktyg för att försäkra könsens beroende av varandra. Konsekvenserna blir ett likhetstabu, vilket skapar genusföreställningar, och ett heterosexuellt tvång (Rubin, 1975, s. 178). Släktskapssystem är alltså, enligt Rubin (1975) en typ av socialt konstruerade könssystem, som reproducerar konkreta former av organiserad sexualitet. Till vår studie kan Rubins forskning bidra med en historisk förståelse för hur släktskap har organiserats, och till viss del fortfarande organiseras.

4.3 Kärnfamiljen

Enligt Lisbeth Bekkengen och hennes bok *Man får välja - om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv* (2002) är *kärnfamiljen* socialt konstruerad och därmed inte nödvändig för människans reproduktion. Bekkengen (2002) beskriver begreppet kärnfamilj som bestående av två strukturer. Dels relationen mellan förälder och barn (vuxen-barn) och dels mellan föräldrarna (vuxen - vuxen). Bekkengen (2002) menar vidare att kärnfamiljen även upprätthålls av två diskurser. Dels en diskurs som beskriver föreställningar om manligt och kvinnligt föräldraskap och dels en "barnets bästa"-diskurs. Den förstnämnda diskursen får konsekvenser för hur föräldrarna ser till att den sistnämnda efterlevs. (ibid: s. 134)

4.4 Barncentrering

Bekkengen (2002) diskuterar även den heterosexuella normens starka etablering, men menar att *barncentrering* förefaller vara än mer centralt i kärnfamiljens upprätthållande (Bekkengen, 2002, s. 122). Det råder alltså en stark diskurs om att barnet ska stå i centrum. Barncentreringen utgör således en samhällsnorm, utifrån vilken familjebildningen sker och familjelivet organiseras (ibid: s. 188-119).

Barncentreringen ställer krav på att (barn)familjen ska hållas ihop. Något som kommer till uttryck exempelvis i politiska argument om att barn har rätt till båda sina föräldrar (ibid: s. 129). Genom att upprätthålla en samhällelig barncentrering, där rätten till båda föräldrarna betraktas som barnets bästa, reproduceras kärnfamiljen som institution och medel för social kontroll (ibid: s. 130).

4.5 Föräldraskap

I sin forskning diskuterar Bekkengen (2002) också begreppet *föräldraskap* och dess dimensioner. Som föräldrar blir män och kvinnor aktörer inom båda de strukturer som beskrivs under rubriken *Kärnfamiljen* (ibid: s. 128-129). När de agerar simultant i dessa strukturer uppstår motstridiga krav, eftersom män och kvinnor intar skilda positioner inom strukturerna. Anledningen till det är könsmaktsordningen, alltså mäns strukturella maktövertag i samhället. Följden blir att det skapas olika villkor för fäder och mödrar (ibid: s.128-129). Positioner blir skilda på så sätt att i förälder-barn-relationen är män ”pappor” medan kvinnor är ”föräldrar” (ibid: s. 133). Detta innebär att kvinnor har huvudansvaret i föräldraskapet, medan män kan välja på vilken nivå de vill vara delaktiga (ibid: s. 22- 23).

4.6 Faderskap

Den feministiska teoretikern Mary O'Brien (1981) hävdar att mannens alienation från ”naturliga” förbindelser till barnet, att han aldrig burit eller ammat det, gör faderskapet abstrakt. Männens föräldraskap blir därmed en frihet från reproduktionsarbete och de är fria att acceptera barnet som sitt eller inte. Rätten till barn får männen genom att exkludera alla andra möjliga fäder, antingen genom en trohetsrelation till kvinnan eller andra män, som därmed garanterar andra människors begränsade fysiska tillgång till kvinnor. Mannen har således skapat institutionella former av sociala relationer, såsom äktenskap, vilka ger mannen exklusiv rätt till kvinnan och därmed möjliggör att säkra det egna faderskapet. (O'Brien, 1981)

4.7 Ensamstående mammor

Diskursen om att mödrar och fäder är olika kommer till uttryck när ensamstående mammor framställs som ett socialt problem (Bekkengen, 2002, s. 134). I Bekkengens studie (2002) klarläggs föreställningar om att kärnfamiljen i upplösning får samhällsliga konsekvenser. Ensamstående mödrar betraktas således som problematiska och bland annat förklaras gatuvåld med hjälp av den splittrade familjen och den frånvarande pappan (ibid: s. 119). I studien framträder även åsikten att det finns en typ av människor som inte borde få skaffa barn, nämligen de som inte lever inom ramen för en kärnfamilj (ibid: s. 119). Kärnfamiljsnormen fungerar som social kontroll och skapar ordning genom att kärnfamiljen betraktas som den bästa uppväxtmiljön (ibid: s. 119-120).

4.8 Heteronormativitet och tvåsamhet inom sociologin

I *Cultures of intimacy and Care Beyond 'the family': Personal Life and Social Change in the Early 21st Century* argumenterar Roseneil och Budgeon (2004, s. 135) för att om vi ska kunna förstå samtidens intimitet och omsorg måste sociologer decentralisera familjen och heterosexuella par i vår intellektuella förståelse. De sätt som finns inom familjesociologin för att pluralisera idén om familjen, är enligt Roseneil och Budgeon (2004), otillräckliga vad gäller att förstå samtiden och framtiden. Familje- och genussociologin bygger bland annat på heteronorma förförståelser. Sociologer inom dessa fält fortsätter att producera analyser som grundar sig i monogama, tvåsamma, samboende och heterosexuella relationer (Roseneil & Budgeon, 2004, s. 136-137). Även den familjepolitiska debatten riskerar att reproducera dessa strukturer, därför är Roseneils och Budgeons slutsatser relevanta för oss att ha i åtanke då vi granskar vår empiri.

4.9 Samhällelig förändring

För att besvara vår frågeställning om social förändring använder vi oss av de slutsatser Maud Eduards presenterar i *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori* (2002). Eduards (2002) redogör för en syn på samhällelig förändring som sker på två nivåer av normsystem eller kulturella regler, en *regulativ* och en *konstitutiv*. Den regulativa nivån kan ändras genom exempelvis ny lagstiftning, medan normer på den konstitutiva nivån är mer fundamentala. Eduards (2002) beskriver exempelvis kvinnors tillgång till arbetslivet som en förändring som endast skedde på en regulativ nivå. Den konstitutiva nivån förblev oförändrad, det vill säga kvinnan ses fortsatt som huvudansvarig för den privata sfären - hushållsarbete och

barnaföstran (Eduards, 2002). Därmed är det viktigt att förstå sammanflätningen av föränderlighet och kontinuitet, då förändring på den ena nivån inte nödvändigtvis innebär förändring på den andra (Eduards, 2002, s. 122-123). Den samhällsliga utveckling som lett fram till lagändringen om assisterad befruktning bör därmed analyseras utifrån i vilken grad den sker på båda nivåerna.

5. Metod

5.1 Metodologisk utgångspunkt

Det finns flera sätt att studera normer kring familjebildning, exempelvis genom att leta tendenser i populärkultur eller jämföra människors vardagsliv. Vårt fokus ligger dock på det *politiska* och det *språkliga*. För att kunna besvara vår frågeställning anser vi att diskursanalys är en lämplig metod, eftersom den eftersträvar att klarlägga maktstrukturer anknutna till språklig praktik. Enligt Winther Jørgensen och Phillips (2000, s. 15) bygger diskursanalytiska angreppssätt på en strukturalistisk och poststrukturalistisk språkfilosofi, vilken menar att vår väg till verkligheten alltid går genom språket. Genom att studera hur det talas och skrivs om föräldraskap och familj i debatten kring ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning kan vi enligt diskursteorin få en förståelse för hur samhället i stort ser på föräldraideal och familjebildning. Diskursanalysen ämnar avslöja vilka "sanningar" som impliceras i samhället och blottlägga hur den givna organiseringen av världen är resultat av politiska processer, som får sociala konsekvenser (Winther Jørgensen och Phillips, 2000).

5.1.1 Diskurs

Till att börja med är det relevant att definiera begreppet diskurs. Enligt den kritiska diskursanalysen är en diskurs en språklig form av social praktik som både reproducerar och förändrar kunskap, identiteter och sociala relationer (Winther Jørgensen och Phillips, 2000). Diskursen formas även av andra sociala praktiker och strukturer. Inom diskursteorin anses diskurser innebära fixeringar av betydelser inom en viss domän (ibid). Inom en familjepolitisk domän kan exempelvis en kärnfamiljdiskurs hamna i konflikt med en postnukleär diskurs, då de båda söker definiera samma begrepp på olika sätt.

5.2 Diskursteori

Alla praktiker är enligt diskursteorin diskursiva, och en ändring inom en diskurs innebär en social förändring (Winther Jørgensen och Phillips, 2000). Enligt diskursteorin kämpar olika

diskurser om hegemoni. Den hegemoniska kampen finns alltid mellan och inom diskurser. För att ge ytterligare förståelse för vad diskursteorin menar med diskurs och hegemonisk kamp kan en beskriva diskurs utifrån vissa centrala begrepp; *moment*, *element*, *nodalpunkt*, *flytande signifikant*, *artikulation* och *antagonism*. I följande stycke beskriver vi dessa verktyg närmare och placerar dem i uppsatsens kontext.

5.2.1 Diskursteoretiska begrepp

Med *moment* avses betydelsebärande tecken inom en diskurs. Dessa fixeras, det vill säga får bestämd betydelse, genom att skiljas från varandra. Betydelsen fastställs genom momentens relation till varandra (Winther Jørgensen och Phillips, 2000, s. 33). Exempelvis är ett barn just ett *barn* i egenskap av att *inte* vara en *vuxen*. Tecken som inte slutgiltigt fått sin mening fixerad kallas *element*. Element är alltså de tecken som diskursen försöker göra till moment (ibid, s. 33, 35). Inom familjepolitiken kan begreppet *förälder* ses som ett element som olika diskurser söker fixera till ett moment, exempelvis kan kärnfamiljdiskursen och den postnukleära diskursen ha olika fixeringsanspråk. Då ett element fixeras till moment sker en *artikulation*. Med detta menas varje praktik som skapar relationer mellan element så att dess innebörd förändras (ibid, s. 35). Vad gäller begreppet förälder inom familjepolitiken, kan en artikulation vara ett försök att definiera "förälder" i förhållande till andra element - så som barn, mor, far och familj. Genom definitionen av förälder definieras även de relaterade tecknen. I den nämnda kontexten kan begreppet förälder även ses som en *nodalpunkt* - ett privilegierat tecken inom det familjepolitiska fältet, kring vilket de andra tecknen ordnas och genom vilket de får sin betydelse (ibid, s. 33). Likaså kan begreppet familj i sig sägas utgöra en nodalpunkt inom fältet. Familj kan även ses som en *flytande signifikant*. Med flytande signifikanter åsyftas element och nodalpunkter som i hög grad är öppna för att tillskrivas olika betydelser. Det är de tecken som olika diskurser försöker fixera på sitt sätt och som är centrala i det givna sammanhanget (ibid, s. 35). Där två diskurser söker fixera samma begrepp uppstår en konflikt - vad diskursteorin kallar för *antagonism*. Antagonismer finns där diskurser skapas och upplöses. En diskurs är således ett försök att förhindra alternativa innebörder, genom att skapa entydighet och tillfälliga tillslutningar (ibid).

5.2.2 Det sociala och det politiska

I tidigare avsnitt presenterade vi centrala begrepp inom diskursteorin. I detta stycke zoomar vi ut och betraktar hur dessa begrepp hör hemma i en större kontext - såväl i det politiska som det sociala fältet. I *Om det politiska* (2008) beskriver diskursteoretikern Chantal Mouffe det

politiska som ett fält präglad av makt, konflikt och antagonism. Mouffe (2008, s. 24) menar, i linje med Foucault, att varje social handling har hegemoniska dimensioner och att hegemoniska interventioner alltid är kontingenta och konstitutiva. Hegemoni syftar till de strukturer som är dominerande när betydelsefixeringen sker och med kontingens menas att andra alternativ alltid är möjliga. Winther Jørgensen och Phillips (2000) förtydligar resonemanget genom exemplet politiska konflikter som hegemoniska interventioner. De politiska krafterna strävar efter att uppvisa en illusion av objektivitet och försöker därmed dölja alternativa verklighetsuppfattningar (Winther Jørgensen och Phillips, 2000, s. 55). Exempelvis kan kärnfamiljens status som "naturlig" fungera som ett institutionaliserat verktyg för att dölja andra möjliga familjebildningar.

Mouffe (2008) skiljer på *det sociala* och *det politiska*. Det sociala är en sfär av gamla praktiker som döljer kontingensen i de politiska handlingar som från början formade dem. Dessa avlagrade sociala praktiker tas nu för givna och ses som naturliga, vilket gör att de är med och formar samhället (Mouffe, 2008, s. 25). Det politiska är i sin tur uttryck för specifika uppsättningar av maktförhållanden - och makten formar det sociala (ibid). Varje hegemonisk ordning är politisk och löper ständig risk att utmanas av mothegemoniska praktiker, som söker skapa nya former av hegemoni (ibid, s. 25-26).

I uppsatsens kontext, debatt och lagstiftande angående assisterad befruktning, blir yttranden antingen ett reproducerande av den stående hegemonin eller utmanande interventioner - som försöker skapa nya fixeringar.

5.3 Kritisk diskursanalys

Analysen av vår empiri görs utifrån diskursteori och Norman Faircloughs kritiska diskursanalys, vilken också den är grundad i en Foucaultiansk tradition. Den kritiska diskursanalysen bör betraktas som såväl en teori som metod, med syfte att klarlägga samband mellan förändrat språkbruk och sociala och kulturella förändringar (Fairclough, 1992). Fairclough (1992) poängterar vikten av att betrakta diskurs och social praktik som ett dialektiskt förhållande, utan inbördes hierarki. Det ena påverkar eller skapar alltså inte per automatik det andra, utan de verkar simultant. Som exempel använder Fairclough (1992, s. 65) den samtida synen på familjen och vilka roller den inbegriper. Begrepp som *mamma* och *pappa* är givetvis grundade i reella sociala relationer och praktiker, men den innebörd vi lagt i orden får också effekter för hur människor praktiserar att vara mamma eller pappa (ibid).

En diskursiv praktik är, enligt Fairclough (1992, s. 71), del i en social praktik. Den kan även i sig utgöra en social praktik, men Faircloughs (1992, s. 71) uppfattning är att sociala praktiker oftast består av såväl diskursiva som ickediskursiva element. Karaktäriserande för den diskursiva praktiken är att den är lingvistisk och manifesteras i form av vad Fairclough (1992) väljer att kalla för *text*. Text, diskursiv praktik och social praktik är en kommunikativ händelses tre dimensioner (ibid: s. 74).

Hur situationen bedöms av de inblandade påverkar vilka alternativa tolkningar av en text som utesluts, den så kallade *diskursordningen*. Diskursordning är en form av system som både formar och formas av språkbruket (Winther Jørgensen och Phillips, 2000, s. 76). Den är en “domän för potentiell hegemoni” och består av flera möjliga diskurser inom samma område som strider om betydelsefixeringar (ibid: s. 73). Bortvalet av alternativa betydelser görs på grundval av de rådande strukturerna, normerna och konventionerna i situationen (Fairclough, 1992, s. 80). Makrosociologisk teori kan bidra till klarläggandet av de ideologiska och hegemoniska maktförhållandena i den sociala praktiken samt hur dessa maktförhållanden reproduceras och omstruktureras i diskurs (ibid: s. 72). Med hjälp av mikrosociologisk teori går det att mer precist reda ut vad som tas för givet i en text (ibid: s. 72). I teoridelen har den relevanta sociologiska och feministiska teorin vi utgår från presenterats.

5.4 Empiri

Materialet som ligger till grund för vår analys är protokollet från Riksdagens debatt i januari då beslutet togs (Protokoll 2015/16:51), samt delbetänkandet av utredningen som regeringen fick i uppdrag av Riksdagen att ta fram efter debatten 2012, SOU 2014:29 *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor*. Vi valde riksdagsprotokollet och delbetänkandet då vi utgår från att det politiska speglar samhällsläget, reproducerar gamla ordningar och producerar nya. En uppfattning som går väl ihop med ett diskursteoretiskt perspektiv. En annan möjlig empiri till studien hade kunnat vara mediebaserat material så som debattartiklar, krönikor eller ledare. Vi valde dock bort det, då delbetänkandet gör anspråk på att vara mer objektivt. Därmed framgår det tydligare i den kontexten hur det *faktiskt* pratas om familjebildning och föräldraskap i det offentliga. Annan alternativ empiri kunde ha varit intervjuer, vilket vi valde bort då det är svårt att dra generaliserbara slutsatser om samhällsutveckling och normsystem ur en intervjustudie. Andra aspekter av familjepolitiken än just assisterad befruktning för ensamstående hade

givetvis kunnat studeras. Vårt val av den tematiken kommer sig av att det är en aktuell debatt, som ger oss inblick i hur diskurserna i dagsläget tar sig uttryck i offentligheten.

Vår empiri utspelar sig endast i den politiska sfären. Givetvis syftar aktörerna alltid tillbaka till civilsamhället, så förhoppningsvis relaterar materialet till hur diskursiva och sociala praktiker ser ut i Sverige. Det går dock inte att bortse från att det är en maktelit som uttalar sig. Något som är viktigt att ha i åtanke, inte minst ur ett klassperspektiv. Empirin redogör alltså inte för “verkliga” upplevelser av strukturer inom familjebildning och föräldraskap, på så vis som exempelvis intervjuer hade kunnat göra. Även vad gäller det rent språkliga är, framför allt utredningen, inte representativ för hur svenskar i allmänhet pratar om familjeliv och föräldraskap, då språket är byråkratiserat. För att synliggöra rådande normer och samhällsförändringar är utredningen dock användbar.

I såväl riksdagsdebatten som bland rösterna bakom utredningen är kvinnor markant överrepresenterade. Den ojämna könsfördelningen kan vara problematisk i relation till vilka aspekter av assisterad befruktning för ensamstående som framförts, samt vilka bilder av kvinnligt och manligt föräldraskap som reproduceras. Då fler kvinnor talar i frågan konstrueras den som kvinnligt kodad, vilket i förlängningen kan stärka bilden av att det kvinnliga föräldraskapet är det primära.

5.5 Tillvägagångssätt

Winther Jørgensen och Phillips (2000) menar att ett bra sätt att närma sig material via diskursanalys är att integrera flera perspektiv på diskurs. Författarna presenterar ett sätt att ta sig an diskursanalys, med den kritiska diskursanalysens begrepp *diskursordning* som ram. Tillvägagångssättet som föreslås är att först ringa in en grupp diskurser för analys, sedan se vad det är strid om och vad som tas för givet, för att slutligen se till fördelningen av diskurser inom diskursordning (Winther Jørgensen och Phillips, 2000. s. 135). Med hjälp av ett sådant tillvägagångssätt, samt ovan presenterade verktyg från både den kritiska diskursanalysen och diskursteorin, utför vi vår analys. Vi undersöker det som förmedlas i utredningen och riksdagsdebatten, för att därigenom finna de diskursiva praktikerna. Alltså vilka bilder av föräldraskap och familj som reproduceras, produceras och konsumeras, samt vilka diskurser som finns inom diskursordningen och vilken som verkar vara hegemonisk.

5.5.1 Analytisk strategi

För att inte påverka varandra läste vi först materialet var och en för sig. I läsningen sökte vi efter vilka diskurser som dominerar och strider mot varandra. Vi letade även efter möjliga nodalpunkter, flytande signifikanter, förklaringar och förståelser som kunde avslöja diskursordningens hegemonier.

Efter att ha studerat delbetänkandet och riksdagsprotokollet kunde vi ordna och kategorisera våra diskursanalytiska fynd efter igenkommande teman. Vi kom fram till att fyra huvudsakliga teman var intressanta för att uppnå vårt syfte; *barnets bästa* som flytande signifikant, *genetik* som hegemonisk diskurs, fastställandet av det *goda föräldrskapet* samt *tvåsamheten* som föräldraideal. Därefter valde vi, utifrån dessa teman, ut relevant teori för att analysera innehållet i empirin.

5.6 Etiska överväganden

Då vi presenterar och analyserar vårt material har vi i största möjliga mån försökt att inte citera för snävt eller utan att sätta citaten i sina sammanhang. Vårt empiriska material är omfattande, medan uppsatsen är begränsad till 35 sidor, vilket i vissa lägen försvårar ambitionen att göra materialet rättvisa. Empirin finns dock enkelt att hitta i sin helhet. När vi citerar uttalanden i Riksdagen refererar vi alltid till det precisa anförandet och vad gäller delbetänkandet följs varje citat av sidhänvisning. Vi delar upp vissa citat, för att belysa det relevanta, men självklart ändrar vi aldrig något innehåll eller ordval. Empirin består i offentliga handlingar och vi anser det därmed vara etiskt försvarbart att analysera innehållet utan tillstånd från källan.

6. Analys

6.1 Barnets bästa

Centralt i utredningen är diskussionen om "barnets bästa". Precis som Bekkengen (2002) menar är barnet en tredje aktör inom familjepolitiken, som i dagens samhälle har blivit en självständig individ med egna rättigheter. Dessa rättigheter belyser barnkonventionen, vilken alla parter i debatten förhåller sig till. I frågan om ensamstående kvinnors rätt till assisterad befruktning nämns främst artikel 7 och 9. Den förstnämnda innebär att ett barn, så långt det är möjligt, har rätt till vetskap om båda sina föräldrar och att bli omvårdat av dem. Den sistnämnda menar att staterna ska se till att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot föräldrarnas vilja, med undantag

där myndigheter bedömer att det är nödvändigt för att tillgodose barnets bästa (SOU 2014:29, s. 66).

Principen om barnets bästa verkar vara utgångspunkt för alla aspekter av frågan, men olika tolkningar av vad den faktiskt innebär presenteras. Således betraktar vi begreppet “barnets bästa” som en flytande signifikant i diskursordningen om assisterad befruktning för ensamstående kvinnor. Det går alltså inte att undkomma att förhålla sig till begreppet. Nedan presenteras olika fixeringsanspråk av vad barnets bästa innebär.

6.1.1 Fixeringsanspråk i riksdagsdebatten

I riksdagsdebatten framträder olika perspektiv på vad som är barnets bästa. Debattörerna som argumenterar mot lagförslaget hävdar att det går emot barnets bästa att “fränta” barnet en förälder redan från början. Att rösta igenom en lag där pappan inte behövs ses som paradoxalt jämte det politiska arbete som gjorts för att få in pappan i föräldraskapet. Vidare påvisas att barnets rätt till kännedom om sina föräldrar inte tycks vara belyst i förslaget och att vuxnas längtan och intressen går före “barnets bästa”.

“[...] Där (barnkonventionen) slås det fast att barn så långt som möjligt ska ha kännedom om sina föräldrar och få möjlighet att växa upp tillsammans med dem och att fostras av dem. [...] Men idag har vi att ta ställning till ett lagförslag som har till syfte att från början fränta barn en pappa” (Protokoll 2015/16:51, anf 129)

Skeptikerna lyfter alltså det faktum att lagen går emot barnets rätt att få växa upp med båda sina föräldrar. Denna artikulation söker fixera elementet barnets bästa till ett moment, med den bestämda betydelsen att barnets bästa är lika med att ha två föräldrar. Barnets bästa anses, i likhet med det Bekkengens (2002) studie belyser, nämligen vara att familjen (läs två föräldrar) håller ihop.

I kontrast till ovanstående menar de som är för lagen att det som kännetecknar barnets bästa inte är att barnet har två föräldrar, utan snarare att barnet omges av kärlek, trygghet, respekt och omsorg. Något som likväl en ensamstående och hennes sociala nätverk anses kunna ge barnet. Debattörerna menar att många runt barnet kan vara viktiga förutom mamman och pappan, exempelvis far- och morföräldrar, annan släkt och vänner.

“Det avgörande för ett barn är inte att det finns en mamma och en pappa, alltså en traditionell kärnfamilj, utan det avgörande för ett barn är att växa upp i kärlek och respekt och att få den omvårdnad varje barn har rätt att få.” (Protokoll 2015/16:51, anf 131)

Här artikuleras alltså att familjekonstellationer som skiljer sig från kärnfamiljen också kan vara förenliga med “barnets bästa”. Artikuleringen är ytterligare ett fixeringsanspråk på definitionen av barnets bästa. Enligt detta postnukleära perspektiv är inte två föräldrar det enda som är liktydigt med en trygg och bra uppväxt. Släktskap blir ur en sådan ståndpunkt, liksom Nordquist (2014) nämner, något som är fornbart och föränderligt. Att som ensamstående mamma skaffa barn genom assisterad befruktning ses som ett likvärdigt alternativ till en traditionell familjepraktik.

6.1.2 Ett undantag

I utredningens överväganden lyfts att regeringen, i tidigare uttalanden, ansett att ett barn som kommit till genom assisterad befruktning ska garanteras två rättsliga föräldrar. Detta på grund av barnets rätt till ekonomiskt underhåll samt social och rättslig trygghet (SOU 2014:29, s. 106). Det har även i tidigare diskussioner tagits upp av stadsråd att då samhället är en medverkande aktör i skapandet av barnet har samhället ett större ansvar för att barnet växer upp under så goda förhållanden som möjligt (ibid, s. 91). Med dessa ställningstaganden som bakgrund menar utredarna följande.

” [...] principen om barnets bästa bör tillmätas en särskild vikt och att samhället i dessa fall har ett särskilt ansvar för att bevaka och tillvarata de blivande barnens intressen. Vi instämmer vidare i de uttalanden som har gjorts om att barn normalt ska ha rätt till två föräldrar och dessutom garanteras två rättsliga föräldrar redan från födseln. Detta bör även fortsättningsvis gälla. En reglering om assisterad befruktning för ensamstående kvinnor bör betraktas som ett undantag från det som annars gäller.” (SOU 2014:29, s. 104)

Således ses inte lagförslaget som förenligt med barnets bästa, utan görs gällande som ett undantag - som trotsar tanken om att barnets bästa alltid ska stå i främsta rummet. Idén om att barnets bästa skulle vara hegemonisk i diskursordningen motsätts med att det snarare är föräldrars barnönskan som hamnar i första rummet. Något utredarna även medger.

”Det kan knappast hävdas att motivet för ett införande av möjligheten till assisterad befruktning för ensamstående är hänsynen till barnets bästa. Grunden för införandet är i stället en önskan att hjälpa fler ofrivilligt barnlösa att få barn på detta sätt. Detsamma gäller för assisterad befruktning i stort och är således inte unikt för denna grupp. Det är alltså de vuxnas önskningar som står i centrum för att möjligheterna skapas. Detta innebär inte att assisterad befruktning som företeelse är oförenlig med principen om barnets bästa.” (SOU 2014:29, s. 105-106)

6.1.3 Stryka barnkonventionen medhårs

För att ändå legitimera ensamståendes rätt till assisterad befruktning betonar utredarna de positiva utfall som kan väntas av en legalisering, vilka kan användas som argument även utifrån en barnets bästa-diskurs. Ett försök att stryka barnkonventionens förkämpar medhårs. De fall av ensamstående kvinnor som åker utomlands för behandling, och de IVF-barn som blir till då, nämns som ett annars nödvändigt ont. Lagstiftning i exempelvis Danmark, dit det är överlägset vanligast att svenska kvinnor åker för behandling, tillåter att spermadonatorer är anonyma. Ett argument, och förutsättning, för legalisering i Sverige är att anonymitet inte ska vara möjligt, vilket ger IVF-barnen “rätt till sitt genetiska ursprung”.

”Förslagen innebär positiva konsekvenser för ensamstående kvinnor och deras barn. Många ensamstående kvinnor kommer att kunna genomgå en behandling inom svensk hälso- och sjukvård i stället för vid en utländsk sjukvårdsinrättning [...] Förslagen innebär också att fler barn som tillkommer genom en assisterad befruktning med donerade spermier har en lagstadgad rätt till information om sitt genetiska ursprung.” (SOU 2014:29, s. 178-179)

Det råder alltså inte konsensus om huruvida lagen om assisterad befruktning för ensamstående går i linje med barnets bästa. Utredningen och debatten visar på hur olika perspektiv på sakfrågan eftersträvar att fixera definitionen av barnets bästa, samt dess förhållande till andra viktiga begrepp inom diskursordningen. Vi kan alltså se en antagonism, en konflikt mellan två diskurser, gällande vad barnets bästa är. Genom att ställa lagförslaget mot rådande situation, där IVF-behandlingar utomlands sker, går det att motivera som ett lagförslag i enlighet med barnets bästa.

6.2 Genetisk diskurs

Ett huvudsakligt argument för att den nya lagstiftningen tjänar IVF-barnens bästa är alltså en ökad möjlighet för dem att få kännedom om sitt genetiska ursprung. Överlag är den genetiska diskursen dominerande i delbetänkandet. Något som ligger helt i linje med Jonsson Malms (2011) slutsatser om vår senmoderna syn på familjebildning. Det är först på 2000-talet som det genetiska föräldraskapet skilts från det biologiska och det har historiskt inte varit givet att familj görs på genetiska grunder (Jonsson Malm, 2011).

6.2.1 Gener är tjockare än vatten

Genetik antas genomgående vara något starkt och känsligt. I utredningen poängteras det krav som finns på att ett IVF-barn ska ha uppnått "tillräcklig mognad" innan hen får ta del av det som finns dokumenterat om donatorn (SOU 2014:29, s. 49). Ett sådant ställningstagande antyder att vetenskapen om vem ens gener delvis kommer från, någon annan än den eller de som uppfostrat en, kan vara problematisk. Likaså motiveras förbud mot att använda könsceller från en avliden donator med liknande antaganden i åtanke.

“Förbudet mot användning av könsceller från avlidna personer har motiverats med att en annan ordning skulle strida mot den humanistiska människosynen. Den skulle också kunna få negativa psykologiska konsekvenser för det blivande barnet.”
(SOU 2014:29, s. 48)

Donatorn tillskrivs alltså egenskaper som ligger bortom att enbart ha bidragit med könsceller. Det genetiska förmodas i sig göra honom, i något avseende, bunden till barnet.

Utredarna konstaterar att det i dagsläget krävs av ansvarig läkare att försäkra sig om att alla inblandade kan "hantera" sådana fall där donatorn är känd för det par som behandlas. Då ett par vänder sig till en släkting eller familjevän antas alltså närvaron av spermiegivarens gener kunna ingjuta problematiska känslor i gruppen.

“[...] att det ur barnets perspektiv är viktigt att föräldrarna och givaren kan hantera förhållandet att barnet har en genetisk förälder i släkt- eller bekantskapskretsen. [...] måste läkaren därför bl.a. undersöka de inblandade

personernas motiv till det och deras möjligheter att framöver klara sina inbördes relationer på ett bra sätt.” (SOU 2014:29, s. 125).

Lagen slår även fast att såväl par som nu ensamstående under en IVF-behandling inte simultant får använda sig av både donerade spermier och ägg (SOU 2014:29, s. 113). Någon av de sociala föräldrarna, eller *den* sociala föräldern, ska alltså nödvändigtvis även vara genetisk förälder.

6.2.2 Den genetiska fadern

Då det ska fastställas vem som är “far” har den genetiska diskursen många gånger företrädde gentemot exempelvis den sociala och juridiska. Donatorn refereras flertalet gånger till som “pappan”. När utredarna och politiker nämner IVF-barnens rätt till sitt ursprung är det många gånger i termer av “rätten att veta vem pappan är”, inte “rätten att veta vem donatorn är”.

“Följden av att kvinnorna genomgår behandlingen utomlands blir ofta att det inte alltid finns möjlighet för barnet att senare få kännedom om pappans identitet.”
(Protokoll 2015/16:51, anf 146)

I den diskursiva praktiken ovan görs alltså “pappa” liktydigt med “genetisk far”, utan vidare problematisering. Ett sådant språkbruk antyder att den man som bidragit med sina könsceller per automatik är pappa - några ytterligare krav behöver inte uppfyllas för att titeln ska förvärfvas. Enligt Faircloughs (1992) perspektiv får dessa diskursiva signaler även konsekvenser för, och är en spegling av, sociala praktiker. Den frivilliga delaktighet som tillskrivits den manliga föräldrarollen under 1900-talet (Johansson och Klinth, 2010) går alltså indirekt igen i dessa diskursiva praktiker.

I delbetänkandet fastslås även möjligheten för donatorn, vid IVF-behandling av en ensamstående, att fastställas som genetisk far. Detta förutsatt att han *inte* också fungerar som barnets sociala far, ett resonemang vi återkommer till under rubriken *den romantiska relationen*. Att möjligheten finns signalerar också det att ett faderskap kan vara rakt igenom genetiskt, utan de sociala aspekternas inblandning.

För mödrar dominerar däremot den biologiska diskursen. Något som tydliggörs då två kvinnors gemensamma föräldraskap beskrivs i termer av att den ena anses vara “moder” och den andra “förälder”. Det är näst intill underförstått att hon som bar barnet får den förstnämnda titeln.

“Regleringen om assisterad befruktning har föranlett särskilda regler om moderskap och faderskap, men också om föräldraskapet för den kvinna i ett samkönat par som inte är barnets mor.” (SOU 2014:29, s. 42)

“Nämndens utredning ska då avse faderskapet för en annan man eller föräldraskapet för en kvinna.” (SOU 2014:29, s. 59)

En man är alltid en far, oavsett genetisk eller social koppling, och faderskapet verkar vara avskilt från föräldraskapet. I citaten ovan beskrivs föräldraskap vara för den kvinna som är partner med en annan kvinna som föder barn. Den kvinnliga partnern kan med andra ord varken ses som biologisk eller social mor, utan är *förälder*. Medan en man är en far. Lagstiftningen speglar alltså den relation Bekkengen (2002) beskriver mellan kvinnan och mannen - föräldern och “pappan”. Kvinnan ses fortfarande, oavsett biologisk eller social koppling, som mer *förälder* än mannen.

6.2.3 Genernas hegemoni

Den genetiska diskursens fortsatta hegemoni i föräldrapolitiken utmanas av reproduktionsteknologins utveckling, men verkar stå stark. Precis som både Nordquist (2014) nyligen påpekat och Rubin (1975) beskrev för fyrtio år sedan, är släktskap inget statiskt och per automatik konstruerat runt genetik. Det verkar dock som att genetik, åtminstone än så länge, dominerar svenskars syn på grunden till släktskap och fastställande av föräldraskap. Ett uppbyggande med den genetiska traditionen vore att betraktas som en förändring på konstitutiv nivå. Den institutionaliserade synen på faderskapet som en genetisk relation är ett samtida uttryck för det O’Brien (1981) beskriver som mannens sätt att uppnå “rätten till barn” - alltså genom att utesluta alla andra möjliga fäder. Något som i dagsläget enkelt görs med hjälp av modern teknik eller via lagar som faderskapspresumtionen. Historiskt har genetiken varit viktig i fråga om arvsrätt och patrilineärt ägande, det vill säga sådant som förs vidare från man till man (far - son). I Sverige idag är däremot fixeringen vid arvs massa snarare en symbolisk rest från sådana sätt att organisera samhället på och de diskursiva praktiker som hör dem till.

6.3 En god förälder

I en debatt och utredning kring huruvida ensamstående har rätt till assisterad befruktning hamnar naturligtvis *föräldraskapet* i fokus. Med barnets bästa som gyllene regel diskuteras hur samhället kan garantera barnens goda uppväxtvillkor även i alternativa familjebildningar. I Riksdagen är debattörerna dock tydliga med att de inte ämnar ifrågasätta den ensamstående som en bra förälder eller lägga värdering i vad som är en önskvärd familjekonstellation.

6.3.1 Den ensamma förälderns (o)tillräcklighet

“Detta är inte en debatt om huruvida en ensamstående förälder kan vara en bra förälder. En ensamstående förälder kan självklart vara en helt enastående förälder.”
(Protokoll 2015/16:51, anf 129)

Att en ensamstående förälder *kan* vara en enastående förälder är alla överens om. Däremot konstateras det, både i debatten och i utredningen, att det är mer riskfyllt att växa upp med en ensamstående förälder. Framförallt med tanke på om något skulle hända föräldern.

“Vi vet att ensamstående kan vara fantastiska föräldrar, men vi vet också att det är en mer utsatt situation att växa upp med en ensamstående förälder.” (Protokoll 2015/16:51, anf 139)

Denna diskursiva praktik reproducerar tanken att uppfostran av en ensamstående förälder inte är den ideala situationen, och därmed indirekt att en familj ska bestå av två föräldrar. Detta förstärks även av att det krävs samtycke från spermiedonatorer som donerat innan lagens ikraftträdande, för att deras spermier ska få användas vid assisterad befruktning av ensamstående (SOU 2014:29, s.14). Ett sådant ställningstagande legitimerar indirekt en diskriminering av ensamstående kvinnor som föräldrar, vilket blir en motsägelse till hela lagförslaget.

I utredningen presenteras forskning på barns uppväxt med en ensamstående förälder, som talar för att det är en riskfull situation, men att det inte är den ensamstående föräldern i sig som utgör problemet, utan andra relaterade sociala faktorer.

”Omfattande forskning visar att barn till ensamstående mödrar har högre risk för känslomässiga och beteendemässiga problem och att de har sämre skolresultat än barn som växer upp med två föräldrar. De studier som visat detta har dock framför allt omfattat barn vars föräldrar har genomgått en separation eller där graviditeten har varit oplanerad. Det är därför inte givet att avsaknaden av en andra förälder ligger bakom problemen. Andra faktorer kan ha en avgörande betydelse [...] Vissa av de observerade skillnaderna har kunnat förklaras med att ensamstående mödrar generellt sett har sämre ekonomiska och sociala förutsättningar”. (SOU 2014:29, s. 116)

I likhet med Bekkengens studie (2002) framträder föreställningar om att kärnfamiljen i upplösning medför sociala problem. Därmed betraktas ensamstående mödrar som problematiska, även om det kan vara andra faktorer än just avsaknaden av den andra föräldern som ligger till grund för problematiken. I fall utan dessa “andra faktorer” - så som separation eller oönskad graviditet - lyfter utredningen att barn uppväxta med ensamstående mödrar faktiskt visar på en bättre psykisk hälsa än jämnåriga barn i familjer med två föräldrar.

”I den sista uppföljningen, som gjordes när barnen var i artonårsåldern, visade barnen till de ensamstående mödrarna lägre nivåer av ängslan, depression, fientlighet och problematisk alkoholanvändning än de jämnåriga barnen i de andra familjerna. Dessutom hade barnen till de ensamstående mödrarna en högre självkänsla” (SOU 2014:29, s.117-118)

Att barnen till ensamstående mödrar i flera fall visat sig ha utvecklat ett *bättre* psykiskt välmående än barn med två tillgängliga föräldrar är dock inte något som utredningen starkt vill betona eller lyfta fram. Det nämns som ett bevis på att barnen *inte behöver* få sämre uppväxtvillkor, snarare än som motivering till att barnen till självvalt ensamstående mödrar skulle kunna få det bättre.

”De relativt få genomförda studierna tyder sammanfattningsvis på att barnen till de ensamstående kvinnor som får barn genom en assisterad befruktning med donerade spermier inte behöver få sämre uppväxtvillkor än sådana barn som växer upp med två föräldrar.” (SOU 2014:29, s.120-121)

Att inte vidare betona det faktum att det finns en möjlighet för att barnen kan ha det bättre inom en alternativ familjekonstellation är inte en diskursiv praktik unik för vår empiri. I *Att plantera ett barn* presenterar Jonsson Malm (2011) ett liknande exempel. I socialutskottets utredning från 2001 *Om barn i homosexuella familjer* fastslås att samkönade föräldrar likaväl som heterosexuella föräldrar kan ge ett barn en trygg och kärleksfull uppväxt. Vad som dock är intressant är att den forskning utredningen vilar på faktiskt visade att samkönade par var bättre föräldrar än olikkönade (Jonsson Malm, 2011, s. 253). Att inte framhäva det faktum att familjepraktiker alternativa till kärnfamiljen i vissa fall kan vara en bättre uppväxtmiljö visar på hur stark normen om kärnfamiljen är. Enligt Bekkengen (2002) går sådana diskursiva praktiker hand i hand med upprätthållandet av den samhällliga barncentreringen, i vilken två föräldrar anses vara barnets bästa. På så vis reproduceras kärnfamiljen som institution och fungerar som social kontroll, då kärnfamiljen betraktas som bästa uppväxtmiljön och därmed försöker utesluta andra möjligheter (Bekkengen, 2002). Utredningen visar på en samverkan mellan barncentrering och kärnfamiljens normen, som utmanas av nya lagstiftningar - förändringar på den regulativa nivån. Mer om vilken roll kärnfamiljen har i diskursordningen presenteras i avsnittet om *tvåsamhetsnormen*.

6.3.2 En resursstark kvinna

Som nämnts i avsnittet om barnets bästa argumenteras det, i såväl utredningen som debatten, för att kvinnan, liksom par som tillåts assisterad befruktning, utreds först. Vad som utreds är om barnet kommer att växa upp under goda förhållanden.

”Prövningen ska således avse kvinnans förhållanden och hennes förmåga att vara ensam förälder till ett barn. Behandlingen får bara utföras om det kan antas att barnet kommer att växa upp under goda förhållanden. Vid bedömningar av en ensamstående kvinnas lämplighet kan det finnas anledning att fästa särskild vikt vid t.ex. kvinnans hälsa och sociala nätverk.” (SOU 2014:29, s. 189)

I riksdagsdebatten och utredningen beskrivs de ensamstående kvinnor som önskar assisterad befruktning som tillhörande en särskilt resursstark grupp. Därmed anses de vara förmögna att axla ansvaret som ensam förälder.

“Bland kvinnor som väljer insemination är dessutom fler än genomsnittet högtbildade med välbetalda jobb, sådana som man i vanliga fall kallar resursstarka föräldrar.” (Protokoll 2015/16:51, anf 140)

”Det tycks enligt forskningen ofta handla om kvinnor som har en hög utbildning, en god ekonomi och ett stödjande socialt nätverk. Beslutet att skaffa barn på detta sätt verkar ofta ha vuxit fram som ett andrahandsalternativ till att bilda familj med en partner, många gånger för att kvinnan befärrar att tiden för barnalstrande håller på att rinna ut.” (SOU 2014:29, s.119)

Att skaffa barn via assisterad befruktning som ensamstående kvinna är således inte något som är önskvärt eller ska ses som ett förstahandsval. Det är något som ska erbjudas kvinnor som inte har något annat val, och som dessutom är mogna beslutsfattare med god socioekonomisk situation. Citaten ovan visar en artikulering med målet att inkludera ensamstående kvinnor i begreppet *god förälder*, att utvidga dess innebörd till att även inkludera ensamstående kvinnor med resursstark ställning. Det resonemanget riskerar att förskjuta frågan om assisterad befruktning från att ha varit en fråga om civilstatus till att bli en klassfråga.

6.3.3 Vem är förälder?

I diskursordningen om assisterad befruktning för ensamstående träder begreppet *god förälder* fram som en flytande signifikant. I de exempel som lyfts tidigare framkommer tendenser att dels förklara ensamstående som likvärdigt goda föräldrar som tvåsamma, samtidigt som det ställs högre krav på dessa att vara resursstarka och socio-ekonomiskt privilegierade. Att skaffa barn som ensamstående konstrueras också som ett andrahandsval, vilket reproducerar en bild av den ensamstående föräldern som en mindre önskvärd förälder.

Vem som får lov att vara förälder, eller mor och far, är inte heller fixerat. Att samkönade par tillåts assisterad befruktning är inte en garanti på att två kvinnor är lika mycket önskvärda föräldrar som en kvinna och en man. Faderskapet konstrueras som något som är skilt från annat föräldraskap och därmed som en unik enhet som inte går att ersätta med en kvinna. Liksom Rubin (1975) skriver, vilar den rådande normen på att män och kvinnor konstruerats till två kompletterande kategorier, för att säkra könens beroende av varandra. Enligt Rubin (1975) skapar detta ett likhetstabu som understödjer den heterosexuella normen. Efter vad vi har sett i

utredningen angående huruvida ensamstående kvinnor kan vara goda föräldrar, verkar även tvåsamheten fortsatt dominera i samhället.

6.4 Tvåsamhetsnormen

Synen på såväl det goda föräldraskapet som barnets bästa utgår alltså från vad *två* föräldrar har att erbjuda.

“Huvudregeln bör även fortsättningsvis vara att ett barn ska ha rätt till två föräldrar och dessutom garanteras två rättsliga föräldrar redan från födseln. En reglering om assisterad befruktning för ensamstående kvinnor bör således betraktas som ett undantag från det som annars gäller.” (SOU 2014:29, s. 10)

6.4.1 Tvåsamhet som arketyper

När Riksdagen efterfrågade utredningen gjordes det med utgångspunkt i just tvåsamheten. En vilja att jämställa ensamstående med par uttrycks. Implicit speglar en sådan förfrågan tvåsamhetens nuvarande hegemoni.

“Där (i direktivet) anges det att vi ska lämna förslag som ger ensamstående en möjlighet till assisterad befruktning i motsvarande utsträckning som gifta par och sambor.” (SOU 2014:29, s. 34)

Ovan nämnda direktion tolkade utredarna enligt följande.

“Riksdagen har i sitt tillkännagivande efterfrågat ett lagförslag som ger ensamstående kvinnor en rätt till assisterad befruktning på samma sätt som olikkönade och samkönade par redan har enligt gällande lag.” (SOU 2014:29, s. 34)

Uppdraget är alltså att erbjuda ensamstående assisterad befruktning i samma utsträckning som par, vilket utredarna väljer att tolka som *på samma sätt som*. Värt är även att observera att det är utredarna som lägger till ordet *kvinnor* till Riksdagens förfrågan och därmed gör kategorin *ensamstående kvinna* gällande i juridisk mening. Utredarna definierar i den här kontexten “kvinnor” som cis-kvinnor, alltså personer som i alla aspekter av livet definieras och definierar sig som kvinnor, samt transmän som behållit sin fertila förmåga (SOU 2014:29, s. 10). Något

som blir problematiskt ur ett transperspektiv, då personer som genomgått en könskorrigering inte ges möjlighet att fullt ut betraktas som män i juridisk mening.

I enlighet med den tolkning utredarna gör dras slutsatsen att begreppet *ensamstående kvinna* bör införas jämte befintliga formuleringar i aktuell lagstiftning. Alternativt att vissa saker omformuleras för att inkludera även ensamstående. Det kommer alltså inte att skrivas nya lagtexter specifikt för sådana fall då den som genomför en assisterad befruktning ämnar vara enda vårdnadshavaren, utan i möjligaste mån ska dessa personer alltså behandlas *på samma sätt* som par. Trots kvalitén på proargument genomförs, bortsett från avskaffad faderskapspresumtion, inga särregleringar anpassade till den ensamståendes situation. Tvåsamheten är således en tydlig norm i svensk lagstiftning om assisterad befruktning och får verka som den mall utifrån vilken de ensamstående ska stöpas. Utredarna faller alltså i samma fälla som Roseneil och Budgeon (2004) påpekar att den sociologiska forskningen tenderar att ramla i. Tvåsamheten hamnar i centrum även i en analys som syftar till att skapa pluraliserade bilder av samtida familjepraktiker och ifrågasätta tidigare normsystem.

6.4.2 Den romantiska relationen

När utredarna presenterar sin utgångspunkt beskrivs vilka juridiska förhållanden som gällde, och fortfarande gäller, par då delbetänkandet skrevs.

“Assisterad befruktning får bara utföras om kvinnan är gift, registrerad partner eller sambo. För insemination eller införande av ett befruktat ägg i kvinnans kropp, krävs makens, partners eller sambons skriftliga samtycke.” (SOU 2014:29, s. 107)

Dessa förhållanden är alltså fortfarande gällande för personer i parförhållanden, trots förändringen för ensamstående. I praktiken blir konsekvensen av ett sådant resonemang att någon, i egenskap av att vara en kärlekspartner, tillmäts rätten att bestämma över någon annans “rätt till barn”. Normen om att romantisk tvåsamhet även innefattar rätten att kontrollera varandras fertilitet reproduceras därmed i lagskrivningen. En sådan norm bygger på det O’Brien (1981) skriver om männens “rätt” att kontrollera reproduktionen via äktenskapet. Mannen har institutionaliserat äktenskapet som social relation, vilken ger honom ensamrätt till kvinnan och hennes barn (O’Brien, 1981). På så sätt kontrollerar mannens fertilitet även kvinnans fertilitet, då mannen exkluderar alla andra möjliga fäder. Idag har snarare kärleken i sig ersatt det äktenskapsrelationen traditionellt har inneburit och symboliserat. Vidare reproduceras således

uppfattningen om att kärleksrelationen är en grundpelare i familjebildning, då den i Sverige ses som grunden i äktenskapet. Utredarna avstyr, som tidigare nämnts, eventuella möjligheter för den ensamstående att välja donator om syftet är att göra donatorn till en andra vårdnadshavare. Den reella effekten blir alltså ett medvetet omöjliggörande för personer i en vänskapsrelation att skaffa barn via assisterad befruktning.

“Man kan t.ex. tänka sig att en kvinna vill få barn tillsammans med en man som hon inte är gift eller sambo med och att hon vid kontakter med hälso- och sjukvården framför önskemål om att behandlas med just den mannens spermier. Mannen kan vara en person som kvinnan har en kärleksrelation med, men han kan också vara t.ex. en vän. Avsikten kan vara att kvinnan ska bli barnets enda förälder, men den kan också vara att både kvinnan och mannen ska bli barnets rättsliga föräldrar. [...] I de få fall där en kvinna begär att få använda spermier från en känd donator och det framgår att hennes syfte är att donatorn ska bli barnets rättsliga far, bör läkaren inte tillmötesgå kvinnans begäran.” (SOU 2014:29, s. 126)

Utredarna väljer att inte särreglera mot ensamstående, då det går emot den jämlikhetsambition som dominerar förhållandet mellan par och ensamstående. Det är dock tydligt att en särreglering i det här fallet skulle strida mot en annan stark norm - “kärleksnormen”. Något som utredarna försöker parera utan att bestrida gällande normer.

6.4.3 Dyadens dygd

Strävan efter att ge ensamstående vårdnadshavare samma erkännande som två, och på så vis även normalisera hur många svenskars familjeliv redan i dagsläget ser ut, är som synes stark från många håll. Vad som däremot inte aktualiseras är frågor om polyamori eller möjlighet till fler än två vårdnadshavare. *En vuxen ställs genomgående i relation till två.* Det gäller både för konservativa partier och de som gör anspråk på att vara mer liberala eller progressiva.

“Vad är egentligen den magiska siffran med två föräldrar, X? Samhället i dag ser inte ut på det vis som X vill att det ska se ut. I dag har inte alla familjekonstellationer en kärnfamilj med mamma, pappa och barn som grund. Många barn växer i dag av olika skäl upp med ensamma föräldrar.” (Protokoll 2015/16:51, anf 138)

Utredarna framhäver att syftet med delbetänkandet inte är att ge möjlighet till två eller flera personer att få barn genom assisterad befruktning.

I såväl delbetänkandet som riksdagsdebatten nämns en vilja att jämställa ensamstående och par. Det tas dock aldrig explicit upp hur stark tvåsamhetsnormen är i vårt samhälle, utan tvåsamheten finns där likt en osynlig nodalpunkt i familjediskursen. Så länge en sådan nodalpunkt står fast kan en förändrad syn på hur många föräldrar en familj bör innehålla i bästa fall ske på regulativ, men inte konstitutiv, nivå.

7. Avslutande diskussion

7.1 Familjära fixeringsanspråk

Vi har nu redogjort för hur utredningen och debatten om assisterad befruktning för ensamstående reproducerar och producerar normer om föräldraskap och familjebildning. I det här avsnittet ringar vi in den diskursordning som råder i samtida svensk familjepolitik. Utifrån det som presenterats i analysen kan vi framförallt se tre diskurser framträda; en traditionell *kärnfamiljdiskurs*, en mer liberal *postnukleär diskurs* och en *genetisk diskurs*. Inom diskursordningen finns antagonism, de tre motstridiga diskurserna gör olika fixeringsanspråk på gemensamma nodalpunkter, som således blir flytande signifikanter. Centrala flytande signifikanter inom diskursordningen är *barnets bästa*, en *god förälder* och *familj*. Att barnets bästa är centralt i familjepolitiken är inget nytt fynd för vår studie. Både Jonsson Malm (2011) och Johansson och Klinth (2010) belyser barnets allt mer betydelsefulla roll inom området. I vår analys ser vi att kärnfamiljdiskursen vill fixera definitionen av barnets bästa som rätt till (sina) två föräldrar. Den genetiska diskursen menar snarare att det handlar om barnets rätt till vetenskap om sitt genetiska ursprung, medan den postnukleära diskursen hävdar att det bör definieras som trygga och kärleksfulla förhållanden.

Vad gäller familj som flytande signifikant är kärnfamiljdiskursens fixeringsanspråk att en familj bör vara lika med kärnfamilj, alltså bestående av de två strukturer Bekkengen (2002) omskriver (vuxen-barn och vuxen-vuxen). Den postnukleära diskursen vill däremot kunna inkludera familjer bestående av ensamstående, samkönade och sociala föräldrar. Den genetiska diskursen gör inget direkt fixeringsanspråk på familj i sig, mer än att det alltid ska finnas en genetisk koppling mellan barnet och någon av de sociala föräldrarna - samt att möjlighet till kontakt med, eller kunskap om, genetiskt ursprung alltid ska erbjudas.

I utredningen gör den postnukleära diskursen fixeringsanspråk på elementet god förälder, och försöker inkludera "ensamstående kvinna" i begreppet. Kärnfamiljdiskursen vill definiera gott föräldraskap som bestående av *två* föräldrar, som kan komplettera varandra - helst en man och en kvinna. Att betona att män och kvinnor är olika, är som nämnts, ett institutionaliserat verktyg som skapar genusföreställningar (Rubin, 1975). Denna olikhetsfixering som Rubin (1975) talar om är en av de diskurser som enligt Bekkengen (2002) upprätthåller kärnfamiljen. Kärnfamiljdiskursen värnar alltså om både mannens och kvinnans deltagande. I fallet om assisterad befruktning för ensamstående betonas mannens föräldraskap något extra, då den rollen försvinner i en familj med en ensamstående mor. En roll som samhället, bland annat med ett flertal nationella kampanjer, arbetat hårt för att männen ska värdesätta och prioritera (Johansson och Klinth, 2010). Betoningen av faderskapets roll i kärnfamiljdiskursen stöttar upp den genetiska diskursen, inom vilken den genetiska fadern är överordnad sociala pappor. Vi ser den genetiska diskursen som den hegemoniska inom diskursordningen. Exempelvis framgår det tydligt då donatorer refereras till som fäder. Om någon annan diskurs än den genetiska dominerat delbetänkandet skulle slutsatserna kring konsekvenser för barnen troligen inte varit lika beviljande. Hade exempelvis en kärnfamiljdiskurs varit härskande, och fått fixera "barnets bästa" till moment, skulle det bli svårt för utredarna att hävda lagen som i någon mån förenlig med barnets bästa. Om den postnukleära diskursen vore hegemonisk skulle troligtvis inte det genetiska ursprunget betonats så starkt. Utan snarare hade exempelvis frågor om personer i en vänskapsrelations eventuella föräldraskap, eller möjligheten till fler än två vårdnadshavare, hamnat i fokus.

Roseneil och Budgeon (2004) hävdar att många studier bygger på förförståelser om tvåsamhet, heterosexualitet och monogami, vilket vi även kan se tendenser av i utredningen, då den postnukleära diskursen inte når hegemoni, utan får vika sig för diskurser som i mångt och mycket stöds av dessa förförståelser. Den genetiska diskursens hegemoni kan förklaras som en rest av tidigare sociala praktiker där, som O'Brien (1981) skriver, män institutionaliserat sociala relationer för att nå exklusiv rätt till kvinnan och säkerställa sitt faderskap. Fastställandet av faderskap framgår tydligt som en viktig del i utredningen; genetikens betydelse likaså då minst en av föräldrarna, oavsett inseminering av ensamstående eller par, måste ha genetisk koppling till barnet enligt svensk lag. Att beskriva det som en symbolisk rest av historiska släktskapsstrukturer och dess diskursiva praktiker är en förklaring. En annan förklaring är ett försök att etiskt förhålla sig till naturens ofullkomlighet i relation till alla de möjligheter som

finns i modern reproduktionsteknologi. Det verkar i diskursordningen finnas en antagonism mellan å ena sidan diskurser som vill framträda som moderna, framåtsträvande och tillåtande, och å andra sidan traditionella diskurser där kärnfamiljens dominans fortfarande lever kvar. Jonsson Malm (2011) konstaterar att kärnfamiljens normen kritiserats i de senare utredningarna hon studerade, och istället talades det om postbiologiska och postnukleära familjer, men det rådde ändå en fortsatt stark tvåsamhetsnorm. Något vi även fann i den utredning och riksdagsdebatt vi analyserade. Detta visar således på att modern lagstiftning, så som den om assisterad befruktning för samkönade par, endast har förändrat samhället på regulativ nivå.

7.2 Social förändring

Det blir vid flera tillfällen tydligt i vår analys att lagstiftning, som Eduards (2002) påpekat, har makt att förändra normer på en regulativ nivå - men att den konstitutiva nivån är mindre fragil. Framför allt vad gäller *det genetiska släktskapet* och *tvåsamheten*. Målsättningen med den förändrade lagstiftningen är en normalisering av icke-normativa familjepraktiker och ensamstående föräldrar. Som synes i analysen finns det goda möjligheter för den nya lagstiftningen att åstadkomma förändring på en regulativ nivå, men den konstitutiva förändringen kan eventuellt utebli. Åtminstone för tillfället. För det första är det svårt att åstadkomma denna sistnämnda typ av förändring då den ensamstående "ombuds" passa in i tvåsamhetsidealet, inte forma sitt eget slags föräldraskap. För det andra är den genetiska diskursens hegemoni ett uttryck för att vår syn på hur släktskap bör göras *inte* är i förändring, även när synen på vilka som inkluderas i familjebegreppet håller på att utvidgas.

Som tidigare nämnts är assisterad befruktning inget nytt fenomen, och inte heller debatter kring vilka som ska få tillgång till det. Att frågan om assisterad befruktning för *ensamstående* är uppe på den politiska agendan nu kan i sig vara ett uttryck för en ökande individualisering i samhället. Det kan också vara en effekt av det faktum att Sverige ligger i topp vad gäller antal ensamhushåll i världen, samt vår tendens att skaffa barn allt senare i livet. Det sistnämnda kan i sin tur vara ett uttryck för en allt mer etablerad föreställning om vikten av att lyckas karriärmässigt.

7.3 En fråga värd att följa

Då empirin för vår studie gäller en alldeles ny lag kan vi än så länge bara spekulera i möjliga utfall och konsekvenser. I framtiden finns möjlighet att följa de samhällsliga konsekvenser som

sker på lång sikt i och med lagändringen. Relevanta fokusområden för framtida studier om just assisterad befruktning är dels en utredning av vem det i praktiken är som får tillgång till den nya välfärdstjänsten. Vilka kommer att inkluderas och exkluderas? I vår analys nämner vi att det vid varje enskilt fall kommer att ske en utredning av kvinnans lämplighet. Framtida forskning skulle kunna följa de ärenden som inte går igenom, och upplevelser hos de som vill nyttja tjänsten, men inte tillåts. Kommer det i slutändan bli en fråga om socioekonomisk status?

Som tidigare nämnts i analysdelen finner vi även att utredningen är problematisk ur ett transperspektiv. Utredarna valde att göra begreppet *ensamstående kvinna* gällande i juridisk mening, i vilket de inkluderar både cis-kvinnor och transmän som bevarat sin fertila förmåga. Framtida fokusområden på temat skulle därmed kunna belysa dessa transmäns upplevelse av att i juridisk mening inte fullt ut få räknas som män, eller upplevt bemötande inom vården. Framtida kritisk diskursanalys av ämnet skulle även kunna lyfta vilka konsekvenser en sådan diskrepans inom lagstiftning får för transexkludering och transfobin i samhället. Ett ytterligare område värt att följa på lång sikt är hur lagändringen påverkar jämställdheten i samhället rent ekonomiskt. Om kvinnor i större utsträckning skaffar barn själva än vad män har möjlighet att göra, borde konsekvensen bli att ännu fler kvinnor än män är hemma på föräldraledighet i framtiden än i dagsläget. Vad får det för effekter gällande jämställdheten på arbetsmarknaden, för pensionerna, karriärs- och löneutvecklingen?

Referenser

Empiriskt material

Riksdagen, Protokoll 2015/16:51. Onsdagen den 16 januari

SOU 2014:29. *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor*. Delbetänkande av Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet.

Bakgrund och tidigare forskning

Elljung, Angelica & Johnssons, Sofie. 2013. *Barns rätt till föräldrar eller föräldrars rätt till barn?: En kvalitativ studie om riksdagspolitikerns normer om föräldraskap och familj i debatten om assisterad befruktning för ensamstående kvinnor och surrogatmoderskap*. Institutionen för socialt arbete. Linnéuniversitetet

Johansson, Thomas och Klinth, Roger. 2010. *Nya svenska fäder*. Umeå: Boréa förlag

Jonsson Malm, Carolina. 2011. *Att plantera ett barn: Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*. Diss., Lunds universitet,

Lundin, Susanne. 1997. *Guldägget: Föräldraskap i biomedicinens tid*. Lund: Historiska Media

Teori

Bekkengen, Lisbeth. 2002. *Man får välja - om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö: Liber AB

Eduards, Maud. 2002. *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Kristianstad: Liber AB

Morgan, David H.J. 2011. *Rethinking family practices*. London: Palgrave Macmillan

Nordqvist, Petra. 2014. Bringing Kinship into Being: Connectedness, Donor Conception and Lesbian Parenthood. I *Sociology* 2014, Vol. 48(2): 268 –283 SAGE Publications

O'Brien, Mary. 1981. *The Politics of reproduction*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.

Roseneil, Sasha & Budgeon, Shelley. 2004. Cultures of Intimacy and Care Beyond 'the family': Personal Life and Social Change in the Early 21st Century. I *Current Sociology*. March 2004, Vol. 52(2): 135–159 SAGE Publications

Rubin, Gayle 1975. Traffic in Women: notes on "the political economy" of sex. I *Towards an Anthropology of Women*. 1975. Reiter, Rayna R. 157-210

Metod

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press

Mouffe, Chantal. 2008. *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft förlag

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Riksdagens hemsida, *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor*, <http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/Arenden/201516/SoU3/> (hämtad: 2016-04-11)